

Justyna Biernat

miejski wielogłos

przewodnik po tomaszowskich muralach

urban polyphony

a guide to the Tomaszów murals

Krzyżowa 16/18

Mistrzowie krawiectwa:
(po lewej) Józef Tenenbaum
i (po prawej) Abram Chaim Margulis

Mural na podstawie fotografii ze zbiorów
rodziny Allana Chernoffa,
wnuka Abrama Chaima Margulisa

Data powstania muralu: 18 sierpnia 2022 roku

Autorzy i autorki muralu:
Marcin Michał Jaszczak (instruktor)
Agata Fornalczyk
Marcin Jaros
Michalina Jaros
Maja Józwick
Natalia Walecka

16/18 Krzyżowa Street

Master tailors:
(left) Józef Tenenbaum
and (right) Abram Chaim Margulis

Mural based on a photograph from the family
collection of Allan Chernoff,
grandson of Abram Chaim Margulis

Date of the mural: 18 August 2022

Authors of the mural:
Marcin Michał Jaszczak (instruktor)
Agata Fornalczyk
Marcin Jaros
Michalina Jaros
Maja Józwick
Natalia Walecka

Zwężane marynarki z wyściełanymi ramionami, jednorzędowe lub dwurzędowe kurtki z kieszonką na piersi oraz luźne spodnie z podwójnymi mankietami – młodzi chcą wyglądać stylowo i wymyślnie, o czym pamiętają tomaszowscy krawcy. Jest ich bardzo wielu, konkurencja nieustannie rośnie. Właśnie z Paryża wracają Józef Tenenbaum i Abram Chaim Margulis. Mają po dwadzieścia jeden lat, jest rok 1930. Po ukończonym kursie krawiectwa paryskiego otwierają w Tomaszowie wspólny zakład w mieszkaniu Tenenbaumów przy Jerozolimskiej 13. Szybko zdobywają liczną klientelę, niebawem Józef przeprowadza się na plac Kościuszki, gdzie samodzielnie kontynuuje praktykę zawodową. Abram natomiast przenosi swoją działalność na ulicę Antoniego 21.

Nadal pozostają w bliskim kontakcie. W lipcu 1932 roku Abram żeni się z siostrą Józefa, Hindą. Dwa miesiące później z kolei żeni się Józef z Andzię Warzechą. Obu parom ślubu w tomaszowskiej synagodze udziela rabin Samuel Brot. Wkrótce na świecie pojawiają się dzieci: Renia i Romek Margulisowie, Fryda i Dorka Tenenbaumówny. Najstarsza jest Renia, rodzi się 6 lipca 1933 roku.

Krawcy poznali się w Brzezinach i tam zdecydowali, że chcą razem pracować. Józef urodził się w Tomaszowie, Abram pochodzi z Mogielnicy. Abrama wychowali dziadkowie, ponieważ wcześniej stracił rodziców. Jego matka Rywka z Jungów zmarła na gruźlicę, kiedy miał dwa lata. Ojciec zaś, znawca Tory Reuben Margulis, zmarł na gruźlicę przed narodzinami Abrama.

Mała Rena wiele czasu spędza u swoich dziadków. Mieszkający przy Bóżnicznej 7 Tenenbaumowie to rodzina głęboko religijna. Dziadek Reny, Hersz, modli się dwa razy w ciągu dnia, a w szabat wraz z przyjaciółmi studiuje Talmud oraz chasydzkie traktaty. Ma niebieskie oczy i długą siwą brodę, pracuje jako tkacz w jednej z tomaszowskich fabryk. Nazywany jest w jidysz „der hoiche Hersz”, wysoki Hersz, z uwagi na swój wzrost. Babcia Reny, Rajzla, zgodnie z tradycją religijnych Żydówek, w miejscach publicznych nosi perukę. Podczas dni targowych sprzedaje na placu Kościuszki krawieckie przybory i tkaniny.

Mała Rena spogląda na ogromne lustro, które rozciąga się od podłogi aż do sufitu. W mieszkaniu przy Antoniego wydzielono specjalny pokój służący za przymierzalnię. Lustro okala błyszcząca, hebanowa rama zdobiona wyrzeźbionymi różami, piwoniami i wieloma innymi kwiatami. Po obu stronach dolnej ramy znajdują się niewielkie szuflady, a w nich kreda, miarka i poduszki z licznymi szpilkami. Tata z ołówkiem za uchem mierzy obwód klatki piersiowej i długość ramion klienta – najpierw do łokcia, potem do nadgarstka. Mama zapisuje miarę. Mała Rena wspina się na krzesło, za chwilę zacznie śpiewać piosenkę.

Tapered blazers with padded shoulders, single- or double-breasted jackets with a breast pocket and loose trousers with double cuffs – young people want to look stylish and fancy, and Tomaszów's tailors know just how to achieve that. There are many of them, the competition is constantly growing. Józef Tenenbaum and Abram Chaim Margulis have just returned from Paris. They are twenty-one years old, it is 1930. Having completed a course in tailoring in Paris, they open a joint workshop in Tomaszów in the Tenenbaums' flat at 13 Jerozolimska Street. They quickly attract a large clientele and soon Józef moves to Kościuszko Square, where he continues his professional practice on his own. Abram, on the other hand, moves his business to 21 Antoniego Street.

They continue to remain in close contact. In July 1932, Abram marries Józef's sister, Hinda. Two months later, in turn, Józef marries Andzia Warzecha. Both couples are married in the Tomaszów synagogogue by Rabbi Samuel Brot. Soon children are born: Renia and Romek Margulis, Fryda and Dorka Tenenbaum. Renia is the eldest, born on 6 July 1933.

The tailors met in Brzeziny and decided to work together. Józef was born in Tomaszów, Abram comes from Mogielnica. Abram was brought up by his grandparents because he lost his parents at an early age. His mother Rywka, née Jung died of tuberculosis when he was two years old. His father, Torah expert, Reuben Margulis, died of tuberculosis before Abram was born.

Little Rena spent a lot of time with her grandparents. The Tenenbaums, who live at 7 Bóźnicza Street, are a deeply religious family. Rena's grandfather, Hershel, prays twice a day and spend Shabbat with his friends to study the Talmud and Hasidic treatises. He has blue eyes and a long grey beard, and works as a weaver in one of Tomaszów's factories. In Yiddish he is called "der hoiche Hershel", the tall Hershel, because of his height. Rena's grandmother, Rajzla, wears a wig in public following the tradition of religious Jewish women. During fair days, she sells tailor's supplies and fabrics in Kościuszko Square.

Little Rena looks at the huge mirror that extends from floor to ceiling. The flat on Antoniego Street has a special room that serves as a dressing room. The mirror is surrounded by a glossy ebony frame decorated with carved roses, peonies and many other flowers. On either side of the bottom frame are small drawers with chalk, measuring tape and cushions with numerous pins. Dad, with a pencil behind his ear, measures the circumference of the client's chest and length of his arms – first to the elbow, then to the wrist. Mum writes down the measurements. Little Rena climbs into a chair, she will start singing a song in just a moment.

fotografie | photographs

Wszystkie fotografie pochodzą ze zbiorów rodzinnych
Allana Chernoffa

All photographs are from the family collection
of Allan Chernoff

Mała Rena z rodziną: (stoją od lewej) kuzynka Basia Frajndlich, ciocia Ewa Tenenbaum, mama Hinda Margulis de domo Tenenbaum, tata Abram Chaim Margulis, (siedzą) babcia Rajzla Tenenbaum de domo Kozłowska i dziadek Herszel Tenenbaum

Baby Rena with family: (Left to right standing) cousin Basia Frajndlich, aunt Ewa Tenenbaum, nama Hinda Margulis née Tenenbaum, papa Abram Chaim Margulis, (seated) grandma Rajzla Tenenbaum née Kozłowska and grandpa Hershel Tenenbaum

Zdjęcie ślubne Hindy Tenenbaum i Abrama Chaima Margulisa. Rok 1932, Tomaszów

Wedding photo of Hinda Tenenbaum and Abram Chaim Margulis. Tomaszów, 1932

Reklama Paryskiego Zakładu Krawieckiego Abrama Margulisa

Jednodniówka „Unzer Tomaszower Cajtung” z 20.04.1932 wydana w języku jidysz. Krawiec reklamował swój zakład także w jednodniówce „Naje Tomaszower Cajtung”

Advertisement for Abram Margulis's Paris Tailor Workshop

The one-off issue “Unzer Tomaszower Cajtung” 20.04.1932 published in Yiddish. The tailor also advertised his workshop in the one-off issue “Naje Tomaszower Cajtung”

źródła | sources

1. R. Margulies-Chernoff, A. Chernoff, *The Tailors of Tomaszow. A Memoir of Polish Jews*, Texas Tech University Press, Texas 2014.
2. APTM. AmT. KmT. Zesp. 7 sygn. III/3140, III/2994.
3. APPT. ASC Okręgu Bóżniczego w Tomaszowie. Księga unikat aktów zaślubionych. Zesp. 340 sygn. 52.

Justyna Biernat – doktor nauk humanistycznych, adiunkt w Instytucie Sztuki Polskiej Akademii Nauk i prezes Fundacji Pasaże Pamięci. Autorka naukowej edycji listów z tomaszowskiego getta (*Sen o teatrze. Listy z tomaszowskiego getta*, 2018) i przewodnika po tomaszowskim getcie (*Czarne sylwetki. Przewodnik po tomaszowskim getcie/Black Silhouettes. Guide to the Tomaszów Mazowiecki ghetto*, 2020). Prowadzi warsztaty edukacyjno-artystyczne wokół wielokulturowego dziedzictwa Tomaszowa Mazowieckiego oraz badania nad historią tomaszowskiego getta. Laureatka konkursów: Nagroda POLIN 2020 (wyróżnienie), Ośrodek KARTA 2019 (finalistka), Nagroda KLIO 2019 (laureatka w dziedzinie edytorstwo za *Sen o teatrze*).

Justyna Biernat – Assistant Professor at the Institute of Art, Polish Academy of Sciences in Warsaw, and President of the Spaces of Memory Foundation. She is the editor of letters from the Tomaszów ghetto (*Sen o teatrze. Listy z tomaszowskiego getta*, 2018) and the author of *Czarne sylwetki. Przewodnik po tomaszowskim getcie/Black Silhouettes. Guide to the Tomaszów Mazowiecki ghetto*, 2020. She combines academic and cultural activity, running artistic and educational projects on the subject of memory, space and history dedicated to participants at every age.

MIEJSKIE
CENTRUM
KULTURY

ISBN 978-83-965483-0-6

9 788396 548306